

Szwarc, Andrzej

"Carat i ziemstwa na przełomie XIX i XX w.", Leszek Jaśkiewicz, Warszawa 1979 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/1, 197

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Leszek Jaśkiewicz, *Carat i ziemstwa na przełomie XIX i XX w.*, PWN, Warszawa 1979, s. 236.

Praca L. Jaśkiewicza kładzie nacisk na polityczny aspekt działalności rosyjskiego samorządu terytorialnego, który w myśl ujętych w przepisy prawne koncepcji kół rządzących miał ograniczać się do zagadnień rolnictwa, ochrony zdrowia, szkolnictwa, komunikacji itd. Autor stara się ustalić, w jaki sposób ziemstwa stały się ośrodkiem „liberalnej opozycji szlacheckiej, dążącej do modernizacji systemu samowładztwa, głównie przez ustanowienie na szczeblu centralnym instytucji przedstawicielskiej” (s. 6). Punktem wyjścia jego rozważań jest ustawa z czerwca 1890, znacznie ograniczająca samodzielność instytucji ziemskich i podporządkowująca je administracji. Poprzedni okres rozwoju tych instytucji został jedynie zasygnalizowany we wstępie.

Autor dowodzi, że polityka rządu wobec ziemstw była kształtowana przez czynniki ultra-konserwatywne, przeciwstawiające się najbardziej nawet nieśmiałym projektom reform, które wychodziły z kręgów lojalnej wobec tronu opozycji szlacheckiej. W rozdziale II („Walka z nieurodzajem i epidemią 1891—1893”, s. 53—77) ukazuje wzrost autorytetu i popularności instytucji ziemskich, jaki przyniosło im energiczne przeciwstawianie się skutkom ówczesnego kryzysu w zestawieniu z indolencją władz. Rozdział III („Narastanie tendencji opozycyjnych w latach 1894—1899”, s. 78—124) poświęcony jest odrzucanym przez carat projektom reform; autor analizuje m.in. adres ziemstwa twerskiego, przedstawiony z okazji wstąpienia na tron Mikołaja II. Rozdział IV („Ruch ziemski w okresie rządów Sipiagina — Plehwego”, s. 125—187) zawiera przegląd opinii o działalności samorządu terytorialnego, które m.in. znajdowały wyraz na łamach prasy. Wreszcie ostatni rozdział („W przededniu rewolucji 1905 r.”, s. 188—222) opisuje krystalizowanie się koncepcji politycznych rosyjskich liberałów, którzy w niedalekiej przyszłości mieli wyjść poza granice ruchu ziemstw. Autor uzasadnia tu też przekonanie o niedostatkach liberalnego programu w dobie kryzysu samowładztwa i sytuacji rewolucyjnej.

L. Jaśkiewicz wykorzystał archiwalia wytworzone przez władze administracyjne i policyjne różnych szczebli, wydawnictwa dokumentujące działalność ziemstw, prasę i pamiętniki. Praca odznacza się logiczną argumentacją, przejrzystym stylem i potoczną narracją.

A. S.

Janusz Żarnowski, *„Ojczyzną był język i mowa...” Kultura polska a odbudowa niepodległości w 1918 r.*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1978, s. 269.

Popularna, przeznaczona dla szerszych rzesz czytelnich (nakład — 20 tys. egzemplarzy) książka omawia miejsce i rolę kultury polskiej w kształtowaniu ruchu narodowego i ściśle z nim związanej walki o własną państwowość. Analiza tzw. kultury duchowej, a przede wszystkim sztuki, nauki, oświaty i obyczajowości skłoniła autora do wniosku, iż właśnie przemiany w sferze kultury, głównie zaś jej społeczne rozprzestrzenianie się, ogarnianie wpływem dawniej biernych warstw ludności, stały się najistotniejszym czynnikiem wyzwolenia narodowego. Więź kulturowa przez cały okres rozbiorów była podstawowym spoiwem łączącym poszczególne dzielnice. Ona też, dzięki osłabieniu ostrza klasowych konfliktów, spełnia rolę katalizatora umożliwiającego podjęcie w odpowiednim momencie historycznym dzieła odbudowy suwerenności państwowej.

Stanowiące bazę materiałową pracy, znane już środowisku historycznemu źródła i opracowania, dzięki oryginalnym przemyśleniom i interpretacjom autora pozwoliły na głębsze ukazanie procesu odradzania się państwowości polskiej.

T. N.